

Алексије РАЧУНИЦА

РАЗЛОЗИ СЕОБЕ СРБА ИЗ ДАЛМАЦИЈЕ У РУСКО
ЦАРСТВО ТОКОМ 18. ВИЈЕКА

Након пораза Турака под Бечом спречен је њихов продор према западној Европи. Карловачким миром 1699. године успостављена је граница између Турске и Аустрије на Сави и Дунаву, а са Млетачком Републиком у Далмацији и Боки Которској, та граница „иде линијом Книн – Врлика – Сињ – Дуаре – Вргорац – Чит-лук на реци Неретви, где се линија прекида турским земљиштем Клеком, а затим долази територија Дубровачке Републике до Суторине, турског поседа. Од Суторине гранична линија се продужава и избија на Нови и Рисан урачунавши у посед Венеције и ту територију“ (8.11). Ова гранична линија названа је „LINEA GRIMANI“, по млетачком комесару Ђованију Гриманију, а посед „ACQUISTO NUOVO“.

„Гранична линија између Млетачке Републике и Аустрије почињала је код Мокрог Поља, ишла изнад реке Зрмање, преко брда званог Вучјак, изнад манастира Крупе, тако да је гроб Илије Смиљанића остао на територији Републике, спуштала се на Звониград и завршавала се код цркве у Лукову“ (8.11).

И након примирја Аустрија је често покушавала да се домогне млетачких посједа. Вративши се са дужности генералног провидура Далмације, Алвизе Моћениго реферисао је својој влади, да се завршетком рата нису завршила насиља која спроводе Аустријанци у пограничним мјестима Млетачке Далмације и да највећа будност државе неће бити сувишна.

Ипак, пошто, није био на помолу нови рат који би запретио Венецији, Млетачка влада своју пажњу усмјерила је на организовање пољопривреде у Далмацији. На то је, наиме, приморавала државна каса која је била испражњена након два дуга рата: кандијског (1645–1669) и морејског (1684–1699).

Претварајући ратна попршта у пољопривредна, Венеција је прво својим поданицима додјелила земљу, коју су они сами освојили од Турака, а затим од њих затражила да плаћају десетину за све њихове производе, као и порез на млинове. Ове потезе владе, ради ефикасности, пратили су и покушаји прикупљања оружја. Овом систему мјера крајњи је циљ био да становништво привикне на живот од ратарства и сточарства, а не од ратног пљена. Оваквој политици далматински Срби су пружали отпор, јер нису жељели одложити оружје и своју судбину потпуно препустити Републици.

Упоредо са овим догађањима, одвијао се и процес покатоличавања на који су

Срби у Далмацији изузетно осјетљиви. Пошто су примјери из ранијих времена показали да су покатоличени Срби мирнији и оданији поданици. То се чинило и због тога не би ли се утицај српског патријарха на православне Србе са простора Млетачке Републике сузбио. На те мјере које су биле уперене против православне цркве народ је најчешће одговарао оружјем у руци.

Пратећи народно расположење провидур Марин Зане извјештавао је Сенат, да су се старјешине Буковице осмјелиле и сазвали Збор на којем су разматране контра мјере млетачкој влади. Предводник је био Петар Јагодић – Курица, свештеник.¹ На Збору је срочено претеће писмо Сенату, од којег се тражи, да укине сва додатна плаћања. У писму је посебно захтјевано да се десетина не плаћа у новцу, него у природи и то само за житарице, као и до тада. Тражено је да се укине плаћање десетине на вино, сјено и млинове. Сви захтјеви устаника су одмах одбијени и позвани су још једном, састављачи писма, да се окану насиља које би их могло скупо стајати. На ту вијест устаници су у великом броју дошли под зидине Задра и одатле позвали пуковника Посердарца (јер се генерални провидур Марин Зане још раније склонио у Сплит), на преговоре. Пуковник је предложио да старјешине изаберу своје представнике (тројицу) и пошаљу их у Сплит, што су они одбили и затражили да сердари буду поштоноше. Проучивши захтјеве устаника, провидур је њихов поступак окарактерисао као злочин и поручио им да заслужују казну. Чим су се устаници почели разилазити власти су ступиле у акцију сламања отпора. Упућена је коњица у Скрадин, да буде у приправности и спречи нова масовна окупљања, а старјешине села су позвали и упозорили, да се клоне сваке акције нелојалности. Многи су приклонили главе пред мјерама власти, док су виђенији устаници побјегли у Лику, у Царевину (која је сваки немир у Далмацији здушно подржавала).

Пошто је љетина била убрана, а наилазили су хладни дани, државне власти су све лакше излазиле на крај са непокорним устаницима. Овладавши цијелим побуњеним подручјем, Буковице и Равних Котара, генерални провидур Марин Зане је у децембру издао терминацију, којом се државним непријатељима (издајницима) сматрају: Петар Јагодић, Илија Нанић и Матија Жабетић. Њихове главе су биле уцјењене, али се Петар Јагодић сам предао и тако преузео сву одговорност на себе. Врховни суд у Венецији изрекао је пресуду 9. јула 1706. године, којом се Петар Јагодић, звани Курица, српски православни свештеник осуђује на четрдесет година затвора у „мраку“, у злогласној р о з з и.² Казну је издржао у Венецији без и једног дана помиловања.³ Када је 9. јула 1746. године изведен из затворске ћелије и последије четрдесет година први пут угледао свјетлост дана, изгубио је вид. Међутим, ни обневидјелом и изнемоглom старцу није било дозвољено да се врати у своје

¹ Рођен у Будину 1666. године, а умро у Задру 1749. у осамдесетчетвртој (84) години.

² Поззи = бунар, лат. У Далмацији се и данас каже за оно што се баци у бунар, да ријетко угледа свјетло дана.

³ Године 1746, 29. марта. Пуштен је на слободу. Би предан Петру Спиру Грку, који га је све то вријеме, то јест за отприлике четрдесет година издржавао, с налогом да га не пушта ван грчког округа и с упутством да га првом приликом пребаци у његову земљу (Далмацију).

село Билишане. Остао је у Задру, под контролом државне власти, све до своје смрти 9. априла 1749. године (5.420).

Оваква строгост млетачких власти према Петру Јагодићу разумљива је када се зна да је његов покрет од 1704. године окарактерисан као револуција Морлака задарског краја.⁴ Будући да је револуција Морлака сломљена, млетачке власти су пооштриле своје држање према Србима у Далмацији. Провидур Марин Зане је због чистоте своје вјере и због државних интереса забранио да у Далмацију долазе епископи и изасланици српског патријарха. Ова пракса је дјелимично коригована једино у приликама појачане опасности од Турака и потребе да Морлаци својим животима бране Сињорију. Један од таквих момената је и пребег епископа Саватија Љубибратића из манастира Тврдош, крај Требиња, на простор Млетачке Републике у Нови. С њим је тада дошло доста породица из којих су момци способни за војску одмах уврштени у страже према Турцима. Али епископ Саватије није могао вршити своју дужност ни за вријеме Вићенца Вендрамина који је попут својих претходника, показивао крајњу нетрпељивост према православним Србима у Далмацији.

С обзиром на притиске вјерске и националне природе, Срби из Далмације су тада изражавали своје симпатије према Русији, која је све јаче показивала интересовање за православни живаљ на територијама: Турске, Млетачке Републике и Аустрије. Тај интерес се примјетио, нарочито, на конгресу у Карловцима, када се преговарало о миру с Турском.⁵ Симпатије према Русији са ових простора могу се пратити и из давнијих времена. Нестанком српске средњовјековне државе (падом Смедерева и укидањем Пећке патријаршије) 1459. године, народ је гледао на Русију као свог ослободиоца.

Српска црква је много учинила на јачању српско–руских веза. Непосредно после Сеобе, патријарх Арсеније III Чарнојевић је писао руском посланику у Беч и молио га да се код аустријског цара заузме за Србе. Године 1705. у Русији је био архимандрит Стефан Љубибратић који је упознао руски двор с тешким положајем Срба у Далмацији.

Српски патријарх Атанасије писао је из Београда 4. јула Петру Великом: „Немамо наде осим на једног Бога и на ваше пресветло царско величанство“ (8.18.). Руска побједа над Шведском код Полтаве 1709. омогућила је Русији да се више ангажује на Балкану. Када је Турска објавила рат Русији 1710. Петар Велики је у име вјере позвао хришћански народ на Балкану у борбу против Турака (16.280).

⁴ Дакле, револуција у Далмацији осамдесет и пет (85) година прије Француске револуције.

⁵ Аустријски Срби су одмах послите Велике сеобе (1690), послите првих разочарења у бечку владу засновали политичке везе с једновјерном Русијом. Патријарх Арсеније III је са заступницима Русије у Бечу Нефимоновим и Возњициним тајно одржавао најпријатељскије везе, жалио им се на вјерска прогонства православних од стране језуита и преко њих се обраћао Петру Великом за заштиту. Руски посланик Возњицин је по Петрову налогу посредовао код бечке владе (22. фебруара 1699) да се Срби вјерски не прогоне и Ђорђе Бранковић пусти из заточења.

Вићентије Змајевић,⁶ барски надбискуп истиче да је „верски моменат учинио да калуђери напусте манастире, а народ земљу и, преливши плугове у сабље, сви крену да нанесу губитке Турцима“ (8.18). Призор је био страшан, устанички. Чули су се само гласови о вјери, религији, светости обреда и заштити црквених великодостојника.

Ослањајући се на поуздане архивске изворе Никодим Милаш такође истиче вјерски моменат као битан за избијање устанка. Посјету српског патријарха Мојсија Рајовића далматинским Србима 1714. он тумачи као опомену да бране цркву своју у тешком тадашњем времену. Пошто је Русија доживјела пораз на ријечи Пруту 1710. угроженост Срба и на турском и на млетачком дијелу била је већа.

Године 1716. дошло је до замјене на положају босанског паше, због неуспјелог покушаја да освоји Сињ. Мехмед-паша је лишен положаја, а на његово мјесто постављен је Јусуф-паша. У исто вријеме положај генералног провидура Далмације, умјесто Анђела Ема, заузео је Алвизе Моћениго. Ове промјене нису битније утицале на ратне прилике, само због тога, што су главне снаге биле концентрисане, далеко од Далмације, према Угарској и на одбрану Београда.

Пораз Турака код Петроварадина 1687. олакшао је Млечанима одбрану Далмације. Иако је овај рат у Далмацији имао више карактер пограничног четовања много је народа страдало, „нема куће из које није изгубљен брат, проливена крв и која није претрпјела тешке ране“, биљежили су хроничари. Овај је рат окончан Пожаревачким миром 1718. године и углавном је задржана гранична линија договорена 1699. с тим што су Венецији призната новоосвојена мјеста у Далмацији „ACQUISTO NOVISSIMO“, а линија се сада назива „LINEA MOCENIGO“, по генералном провидуру Моћениго (8.20).

Пред крај рата, по наговору архимандрита Стефана пређе из Херцеговине у Имотски под власт Републике сто осамдесет (180) српских породица (око 1.400 душа), а тај процес ускакања, са нешто слабијим интензитетом је и настављен. Млетачка влада је дукалом од 7. августа 1722. године новодосељеним Србима дала повластице. Међутим, ни ову као ни раније, Млечани нису досљедно поштовали. Она их је тумачила сходно тренутку и околностима, али увијек тако да Србима призна минимум онога што им је одобрила. То се нарочито односило на оне одлуке у којима им је, наводно, дозволила слободу исповједања вјере и обећања да могу бирати епископа. Бранећи свој вјерски и национални идентитет, а самим тим и свој статус у оквирима млетачке државе далматински Срби су у XVIII вијеку пружали, према својим могућностима, организоване отпоре. Сваки од тих отпора изњедрио је запажене појединце, од већ споменутих Курице и Саватија, па преко његовог синовца Стефана, до најмаркантније личности у XVIII вијеку у Далмацији Симеона Кончаревића.

⁶ Преци Вићентија Змајевића доселили су се 1513. године у Мурлатово код Котора из села Врбе код Његуша. Нечијом вољом, али и сигурном подршком свога стрица Андрије, Вићентије је дошао у колеџ Конгрегације за пропаганду вере у Риму. Ту је завршио филозофију и теологију. Запањујућа је његова мржња према народу из којег је потицао, а најјасније се види у његовом трактату „Огледало истине“ и „Дијалогу између Србина и Католика“.

Интензивнији контакти с Русијом почели су са Стефаном Љубибратићем и његовим одласком у Русију 1705. године да утаничи устанак у Далмацији против Турака. Том је приликом донио и поприличан број руских богослужбених књига и раздјелио их црквама по Далмацији. Од тада је Стефан био под присмотром млетачких власти. Према писању надбискупа Змајевића, он је „у време када се побунила Црна Гора долетео у Далмацију, носећи са собом ватру устанка да би пожар проширио међу оним српским народом и нанео велику штету државном миру“ (8.22). То га је без судске одлуке „стајало“ петогодишњег затвора који је издржавао најприје у Венецији, а касније је пребачен у Верону.⁷ Пуштен је из затвора по избијању млетачко–турског рата (1714–1718). Млетачка влада је добро оцјенила да ће јој он бити од велике користи на ратишту, ради моралне подршке својим сународницима у борби против Турака. Вративши се у Далмацију у јуну, 1715. године, Стефан је отишао код свог стрица Саватија, који му је завештао своја добра и одредио га за свог насљедника. Када је епископ Саватије умро 1716. године, архимандрит Стефан је тражио од провидура Анђела Ема, да му према стричевој опоруци дозволи духовну управу над Србима у Далмацији и Боки Которској. С обзиром на рат, који је још био у току, провидур Емо уважава Стефанов захтјев, а дужд га дукалом од 15. априла 1717. године потврђује.

Знајући за Стефанову енергичност, истрајност и постојаност, српски патријарх Мојсије Рајовић га је хиротронисао у Грбаљској Жупи, 29. јануара, 1719. године за епископа Новског (Херцег Нови), именујући га митрополитом и примасом Далмације. Овим чином патријарх наглашава бригу за своју паству у овим крајевима (10.23). Прву своју јавну архијерејску литургију митрополит Стефан је одслужио у сједишту своје епархије, у Топли, и том приликом са народом учинио литију, све до градских зидина Новог. Међутим, да би био у непосредној вези са Србима у сјеверној Далмацији, гдје су они били најбројнији и најбоље организовани, Љубибратић је изабрао манастир Драговић као сједиште своје митрополије. Одатле је кренуо у своју прву канонску визитацију: задарски крај, Книн, Дрниш, шибенско залеђе, макарско приморје и сињску загору. Он је ишао од села до села, гледао цркве и искључивао оне свештенике који нису били способни, нити обучени у догмама православља, а на њихова мјеста постављао способне и обучене. Иако степен народног вјеровања тада није био на завидној висини, Срби у Далмацији су безрезервно своју судбину везали за своју православну цркву. То они нису чинили због развијене православне свјести, већ због тога што су увидјели да удаљавањем од цркве постепено губе свијест о своме порјеклу и идентитету. То се могло видјети на примјеру покатоличених Срба.⁸ Ова активност Љубибратића није била по вољи далматинских бискупа који су га свакодневно тужили Сенату као заклетог непријатеља римокатоличке цркве. И кад је гранична линија (између Турске и Млетачке Републике) била утврђена, у чему је Љубибратић имао великог удјела, Сенат је већином гласова 25. јануара 1720. године донио одлуку да се он

⁷ Затвор у Верони назива се „La felicità“ (срећа) у који је из Венеције био пребачен Стефан Љубибратић.

⁸ Иако покатоличени, одлазили су на црквене свечаности својих сународника за које су говорили да су остали у „старој вјери“ и да су „ришћани“.

протјера из Далмације. Обавјештавајући Конгрегацију за пропаганду вјере у Риму, да је Љубибратић 3. маја 1720. године бродом отпутовао из Задра у Нови, Змајевић је изразио одлучност да га и отуда протјера. Охрабрен похвалама и подршком из Рима (Ватикана) он је обећао да се неће повући „са поља битке“ све док Љубибратић не напусти Далмацију. Бранећи искрено Стефана Љубибратића, а преко њега и статус српског народа на територији Млетачке Републике, провидур Алвизе Моћениго (поклонио коња Љубибратићу) је и по трећи пут одбио да изврши наређење своје владе.⁹ Његова наклоност према Србима датира из времена минулих ратова када су они, и под његовом непосредном командом, војевали против Турака. Цијенећи њихове заслуге за Сињорију, није им окренуо леђа ни по цијену своје државничке каријере. Алвизе Моћениго је заиста био „грана међу вихорове“.

Стефан Љубибратић постављен је на Костајничко–зринопольску епархију будно пратећи шта се дешава у Далмацији. Ту је стасавао млади бенковачки парох Симеон Кончаревић који је кренуо његовим путем. Настављајући тамо гдје је Љубибратић онемогућен, Кончаревић је новим прегнућима тражио начина и могућности да се рјеша статус српског православног народа у Млетачкој Далмацији.

Симеон Кончаревић, владика, писац и историчар, рођен је у селу Карину, недалеко од Бенковца, око 1690. године. Отац Симеонов, Јован, доселио се из Босне 1686. године и настанио се у Карину. Тада је са њим дошао већи број српских породица, које је предводио епископ Василије. Овај је Јована и рукоположио у чин свештеника. По пријему бенковачке парохије, која је тада поред Бенковца обухватала и села: Буковић, Кожловац и Коларину, Јован је обновио и проширио парохијску цркву, која се од 1590. године налазила на мјесту данашње бенковачке цркве, посвећене Св. Јовану Претечи.

Ако су Срби последице кандидског рата постали свјесни колико су страдали, војујући за туђе интересе, исход морејског рата им је јасно указао да се треба борити не само оружјем, већ и пером. Попут других свештеника и Јован је свога сина послао на школовање у Задар и Венецију. Говорећи о Симеоновом школовању, Никодим Милаш се позива на његов „Љетопис“ и пише да је прије рукоположења „дуго био у Задру и Млецима гдје се учио разним школама, те стекао лијепа знања“ (12.376). Зна се да је у школама провео осам (8) година и да је одлично научио италијански и латински. По завршеном школовању, Симеон Кончаревић се вратио у Бенковац с намјером да продужи свештеничку лозу Кончаревића, оженивши се и добивши сина Игњатију. Следеће године (1720) Кончаревић је постао бенковачки парох, као насљедник свога оца, пошто га је рукоположио тадашњи далматински владика Стефан Љубибратић. Примајући свештенички чин, он је био свјесан свих невоља које ће морати да претрпи, тим прије што „тамнице није било у Далмацији гдје није тада био затворен по који православни свештеник“. „Сувише се знало и преживјело да би се још илузије гајиле“ (12.390).

⁹ Далматински Срби траже од Млетачке владе, на потицај провидура Моћенига, да дозволи њиховом митрополиту да се из Венеције врати у Далмацију, они су јасно истакли значај своје православне вјере, српског језика, везаност за Пећку Патријаршију, преживјели облик српске државе, једнобитност са Србима у Турској и Аустрији. Ово се може сматрати као вјерско-национални програм.

По повратку са школовања из раскошне Венеције у осредње далматинско село Бенковац, Симеон Кончаревић је, договарајући се са виђенијим Србима, а уз пуну подршку Стефана Љубибратића, тражио могућности да се изиђе из тешког стања у коме се налазио српски народ и његова црква на територији Млетачке државе. Међутим, његов положај је био знатно отежан Љубибратићевим прогонством из Далмације. То је он драстично осјетио већ 1728. године, кад је нински бискуп Андрија Балби, с оружаном пратњом, дошао у визитацију бенковачке цркве, а Кончаревић држећи сабљу у руци спречио улазак у цркву.¹⁰ Ово је био први „озбиљнији“ сукоб са законом који је „коштао“ Кончаревића неколико мјесеци затвора. Пошто је тада било много „непослушних“ попова, усљедило је на интервенцију далматинских бискупа (који су спречени у визитацијама) њихово масовно хапшење. Млетачка влада је била забринута насталом ситуацијом у Далмацији коју су изазвали бискупи.

Петар Вендрамин у свом извештају, по повратку са дужности генералног провидура у Далмацији, са жаљењем констатује да може избити „ватра између две вере“ коју изазивају латински бискупи. Зато је Сенат у Далмацију послао у својству генералног провидура умјереног Севастијана Вендрамина, за кога Милаш пише да је „човјек опће правилан“ и да је расположен био помоћи Србима колико може, а и лично је познавао и уважавао Симеона Кончаревића (12.337). Видјевши да се народ узнемирио, Вендрамин је дозволио Кончаревићу да 16. јуна 1731. године сазове Скупштину свештеника у Бенковцу. Ту је била заступљена сва црква далматинска. Своје одлуке су срочили у шест (6) тачака,¹¹ гдје се укратко говори о карактеру православне цркве и њеним догмама, које не може нитко, а најмање католички бискупи, довести у питање. На крају су истакли захтјев да им се омогући међу собом изабрати епископа за Далмацију и Боку Которску. Сенат је наставио работу по дуплим стандардима, доневши 28. јуна 1736. године рјешење којим се далматин-

¹⁰ Тешко је рећи да ли је овдје проговорио плаховити крајишник, или је у питању смишљени акт којим се јасно дало до знања да се мора прекинути са насилним бискупским визитацијама. Биће да се сустигло обоје у личности Симеона Кончаревића подржаног од окупљеног народа.

¹¹ Тачка 1. Признаје се и утврђује, да сав славено-српски народ са својим свештенством у Далмацији и Боки исповједа непомично православно источну вјеру...

Тачка 2. Установљује се да исти народ и његово свештенство нема ништа заједничко са римском црквом и да не признаје никакву власт над црквама и свештенством латинских бискупа...

Тачка 3. Утврђује се да сваки православни свештеник мора вршити богослужење по канону православне источне цркве и никакав латински бискуп нема права мијешати се у то богослужење.

Тачка 4. Послије дуге мотивације и послије навода многих случајева..., једногласно се и оштро осуђују захтјеви тих бискупа, да би они могли обављати каноничке посјете православним далматинским црквама,...

Тачка 5. Истичу се разлике у догматима и у богослужењу између православне источне и римокатоличке цркве...

Тачка 6. У закључку се истиче да ће се поднијети Сенату заједничка молба, да буде дозвољено изабрати епископа за Далмацију и Боку Которску.

ским Србима дозвољава да изаберу свога епископа. Јован Радонић одлично запажа да је један од разлога издавања декрета, којим се Србима омогућује избор епископа, била „могућност рата Русије и Аустрије с Турском, у који би могла бити увучена и Млетачка Република“ (19.606).

И генерални провидур Данијел Долфин и надбискуп задарски Змајевић напроосто су се обрушили на Сенат који је критикован да не води државну политику и да јој Русија може угрозити интересе у Далмацији и Боки Которској.¹²

Настала су тешка времена о којима Милаш пише: „године 1737. и 1738. биле су можда најтеже године по православну цркву у Далмацији. Из мноштва докумената што постоје из тог времена, не зна човјек који да одабере, а да покаже све бјеснило латинских бискупа противу православне цркве“ (12.384). Атмосфера је била устаничка (половина далматинских православних свештеника је по затворима – прим. аутора) и једино Кончаревићев ауторитет их је задржао, знајући да помоћи нема, јер је Русија ратом заузета.

Тражећи излаз из новонастале ситуације српски свештеници и угледна свјетовна лица одржали су народно-црквени сабор на Косову код Книна 1750. године. По свом програму и одлукама, Косовски сабор јасно показује да се на њега дошло припремљено и са јасним циљем. „Са Косовског сабора упућено је писмо патријарху Атанасију II Гавриловићу с молбом да Симеона Кончаревића хиротронише за епископа далматинског и албанског“. То је учињено у Требињу, 15. септембра, 1751. године (12.73).

По повратку у Бенковац и даље је становао у својој скромној кући код цркве Св. Јована Крститеља, која је по њему названа „владичанска црква“. На хиротонисању Симеона Кончаревића нису били ни Сава ни Василије Петровић, епископ Црне Горе. Највјероватније због тога што је патријарх Атанасије одредио да се Кончаревићева јурисдикција простире не само на Далмацију, већ и на Боку Которску. Ове ширине није имао епископ Сава, који је оптужио Кончаревића код Ђиролама Балбија, генералног провидура, да му угрожава јурисдикцију у Боки Которској и тако формално пружио прилику за протјеривање Кончаревића из Далмације.

Тужба је уз доста такта (плашећи се побуне Срба) упућена у Сенат, који је ипак, донио одлуку 5. априла 1753. године да Кончаревић напусти Далмацију без одлагања. Балби је преко Петра Деде (Јанковића) обавјестио Кончаревића. Он је најприје отишао у Крупу на савјетовање са крупским, крчким и драговићким калуђерима, а одатле је 17. априла 1753. године прешао у личко село Попину одакле је четири године често гледајући и грчећи се од студени, управљао далматинском црквом преко свога егзарха крчког архимандрита Никанора Рајевића. Боравак у Попини испуњен је доказивањем правде (преписка са Сенатом) и надом да ће се

¹² Никодим Милаш тврди да је „на овакву представку арцибискупа Змајевића Сенат обратио пажњу, јер се у њој индиректно пребацивало влади да не мисли довољно на државне интересе и излаже државу да јој Русија отме Далмацију или најмање Боку“ и да је због тога поништио одлуку од 28. јула 1736. године, (тада је било дозвољено да далматински Срби изаберу свога владуку – прим. аутора).

вратити у Далмацију.¹³ Што је вријеме више одмицало наде је било све мање. Тада је и започео активност на скупљању својих вјерника (подвижника) за сеобу у Русију.

„Према казивању Матије Карамана задарског надбискупа, ученика и насљедника Змајевићева, православних Срба у то вријеме било је много у епархијама: которској, Макарске, Сплита, Трогира, Шибеника, Скрадина, Задра и Нина. У неким од наведених епархија број православних је био раван броју католика, а у неким их је било много више него католика“ (18.275). „Православни Срби у Далмацији имали су тада три (3) манастира и педесет и четири (54) цркве“ (7.234).

Кончаревић се до 1758. године задржао у Попини селу које је било у саставу Аустрије с чијег терена је било нешто повољније агитовати за Русију, која је у XVIII вијеку постала једини заштитник и ослонац Срба у Млетачкој Републици, Турској и Аустрији. То је доприњело масовном исељавању и формирању својих нових станишта: Нове Србије и Славено–Србије. Циљ ове сеобе Кончаревић је јасно изнио, нагласивши да траже мјесто гдје могу слободно исповједати своју вјеру, када им то није омогућено у својој земљи која је под врховном влашћу Млетачке Републике, односно Ватикана. Овим чином Кончаревић је желио заинтересовати руски Двор за православне Србе у Далмацији.

Одслуживши литургију на Илиндан 2. августа 1758. године, Кончаревић се обратио окупљеном народу, износећи невоље, које су их натјерале да крену на далеки пут према Русији (није требало нашироко говорити, јер су још била жива сјећања на судбине: Курице, Саватија, Стефана и многих о којима списи тајних ватиканских архива данас увјерљиво свједоче) (8.81).

Око поднева ова мала по броју, али велика по циљевима, српска сеоба је кренула на далеки пут. Некада се бјежало од турског насиља, а сада се то чини да би се стало на пут покрштавању, да се православни Срби у Далмацији лише свог националног и вјерског идентитета. Предвођени Кончаревићем, из Далмације је кренуло стотину двадесет и шест (126) Срба, а њима се прикључило четири стотине (400) Срба – турских поданика, који су послје неколико мјесеци стигли у Кијев. Кончаревић се смјестио у Петропавловски манастир из којег је често по важним мисијама одлазио у Петровград, Москву, Беч, па и у своју Далмацију накратко. Пошто је Симеон Кончаревић стигао са својим људима у Кијев, Јован Хорват је желио да их инкорпорира у Нову Србију и тиме ојача свој положај.¹⁴ Ова Хорватова акција око формирања епархије, са владиком Симеоном Кончаревићем на челу, имала је бројне препреке: подјељеност српског корпуса, непризнавање црквених чиновна придошлим српским свештеницима, мали број парохија и др. Руски Синод је био против формирања српске епархије, а формалан разлог да се одбаци Хорватова молба је био мали број парохија (26.73).

¹³ Он је више пута код млетачке Господе молио да се његов случај по закону разјасни, али одговора није добијао. Наде за повратак у Далмацију није било никакве, па је тражио себи прибежиште у Русији.

¹⁴ Поред Хорватова захтјева, молбом су се обратили Сенату сви официри из Нове Србије: седамнаест (17) заставника, четрнаест (14) поручника, девет (9) капетана, три (3) премјер-мајора и један (1) потпуковник.

Кончаревићеви људи били су распоређени у старе хусарске регименте и новоформиране пукове у Новој Србији, а он сам прихватио се великих задатака: помажући придошлим Србима у Русију и незаборављајући свој народ у Далмацији започео је редовну преписку са Св. Синодом руске цркве, руским самодршцима Јелисаветом Петровном¹⁵ и Катарином II, са Државним колегијем иностраних дела, дворским саветницима и игуманима манастира у српским земљама. Његова писма сачувана их је преко педесет (50), и одговори који су му упућивани, затим службени списи, о њему, његовом животу и раду, садрже и предлоге Русији како да помогне српском народу у Млетачкој Далмацији, Аустрији и Турској. То је било праћено и личним контактима, неколико пута и до највишег царског трона (18.276).

Доносимо неколико регеста писама да би се боље схватила ова кореспонденција, а нарочито њен иницијатор Симеон Кончаревић. У првом (објављеном) писму од 22. марта, 1759. године Симеон Кончаревић саопштава Св. Синоду руске цркве, да су га добробосански митрополит Гаврило, херцеговачки митрополит Аксентије и епископ Дионизије рукоположили по одобрењу пећког патријарха за епископа и митрополита далматинске и албанске (бококоторске) епархије. Хиротонисање је обављено 1751. године у требињском манастиру. „Од тог времена“, пише Кончаревић „па до 22. марта, 1752. године ја сам у том чину вршио ту дужност слободно како и налаже свето предање источне цркве. А кад су Далматинци молили Венецијанску Републику да им потврди њихове раније привилегије – да без сметњи обављају православне обичаје – они су, умјесто тога, добили од Републике наређење да приступе унији, коју бих и ја морао с народом прихватити. Пошто нисам показао склоност за то, већ сам се у духу дужности мојих трудио да чувам православну веру, латински бискупи и језуити повећали су против мене и читавог народа прогањање. У више наврата су ме бацали у тамницу“ (18.276). Кончаревић је још нагласио да је усљед безобзирних прогона био принуђен да напусти Далмацију и да се склони прво у Аустрију, а затим, „вођен непоколебљивом жељом према православу, у Кијев, у слободну Русију, која над њим влада“.

На крају овог опширног писма Кончаревић истиче: „Ако из Далмације и Албаније дође још православних, који беже од уније и хрле славној Русији, ма где ја био у Русији нећу жалити средстава да им помогнем колико год ми моје могућности буду дозвољавале“.

У другом писму од 15. новембра 1759. године, тражећи од Сената да се његовом сину Игњатију одобри повратак у Далмацију „ради сређивања послова око имовине и организације иселјавања Далматинаца у Русију“, Симеон Кончаревић је поред осталог истакао: „У тој се земљи (Далмацији) налази не мали број чланова моје породице и рођака, као и других, што такође, није мали број, свештених и световних лица који желе да сачувају образ и да се иселе у Русију, да у њој врше славну службу и да буду њени држављани. Они су ме, с обзиром на мој чин, опуномоћили и дали ми спискове са својим потписима које сам ја доставио Светом

¹⁵ О тој посјети Лазар Вуиновић пише: „Бог мене угостио видети благочестивују сију империју и самују нашу монархију удостоилсја ручку поцјеловат помазаницу Божију и наследников јеја“.

Синоду посредством архиепископа и митрополита кијевског господина Арсенија. Они и данас чувају у тајности своје петиције и ја сам и овде добио отуда извештај чију вам копију шаљем са овим (писмом)...“ (18. 276).

У писму од 13. марта 1760. године Светом Синоду, Симеон Кончаревић, поред осталог, саопштава: „Из моје отаџбине (Далмације) онај унесрећени народ пише како страда без свог пастира. Угњетавају га Латини: гоне у унију и на сваки други начин се труде да у овом народу од давнина просвећено православље угасе. Мене као свог пастира моле да им будем заштитник и представник код сверуског самодржавног Двора. А и мој долазак овамо нема други циљ. Ја тежим да тај несрећни народ, окружен Римљанима добије какве такве могућности да му се на неки начин помогне. Једина нада му је Њено императорско величанство, најузвишенија царица, заштитница и стуб источног православља, и њен најсветији Синод у којем се чува штит свега хришћанства. И зато најпокорније молим Свети Синод да ову моју изјаву – на то ме и моја дужност обавезује – узме у најмилостивије разматрање и да народ онај који живи у Далмацији и који све наде полаже на сверуски скиптар, ауторитетом Светог Синода заступи као народ близак себи по вери“ (18.2-77).

У писму од 7. априла 1760. године Симеон Кончаревић моли Свети Синод да му одобри одлазак у Далмацију, гдје би тамошња три (3) манастира и педесет и једну (51) парохијску цркву снабдио са богослужбеним књигама. Кончаревић још изјављује: „Ја сам, дакле, у свом одсуству писмено опуномоћио и усмено препоручио да се дужности извршавају и да то чини мој клер и народ далматински источне вере. И зато нека Свети Синод изволи донети одлуку и нека се потруди да ја што пре тамо отпутујем како би убрзао процес да се народ заштити пре него што западне у очајање и сасвим отпадне. Нека Свети Синод нареди да ми се изда диплома из које ће се видет... да сам чврст у вери гркоправославне цркве источне вероисповести и чувар догми, канона и предања: да ми се дозволи да вршим свештену службу која приличи мом чину: да се где био могу користити услугама Колегијума иностраних дела, као на пример код римског двора, заправо услугама тамошњег ванредног посланика, који би на најбољи начин венецијанском амбасадору дао за мене препоруке... да ме саслуша у вези са тражењем заштите за народ далматински“ Кончаревић завршава ово писмо следећим рјечима „тамо нема никаквих црквених књига нити их могу игдје набавити. Нема никаквих Триода ни Пентикостара, већ се служе старим рукописима, а житија светих и других молитвеника, у Далмацији нигде нема“ (18.277).

Из петог (објављеног) писма Симеона Кончаревића сазнаје се да је Свети Синод руске цркве одлучио да се њему, или неком кога он одреди, поклоне из московске типографије богослужбене књиге,¹⁶ с тим да се оне поделе црквама у Далмацији, двјесто седамдесет пет (275) богослужбених књига у вриједности од сто шездесет три (163) рубље и четрдесет девет (49) копејки (24.179).

¹⁶ Учинивши извјесне услуге Лаври, Кончаревић се обратио молбом да му се, као нека врста протувредности, поклони поред црквених утвари и већа количина књига. Нимало скроман у захтјевима, а ваљда цијенећи и своје услуге, затражио је шесто четрнаест (614) књига.

Седамдесетих година осамнаестог вијека (1771–1774) дошло је до новог исељавања Срба из Далмације¹⁷ у Срем, Банат, Галицију коју је Аустрија добила приликом прве подјеле Пољске 1772. године и мањим дијелом у Босну. Овај покрет имао је вјерско-национални и економско-социјални карактер. На мјесту је запажање савременика да се „Венецијанска Република налази у амбису нереда“, у коме су народ „користиле особе свих положаја“ (8.105). Према расположивој архивској грађи тада се из Далмације иселило шесто четрдесет и три (643) породице. Међутим, Герасим Зелић, савременик ових догађаја, наводи да је тада из Далмације побјегло „1000 фамилија восточнога вјероисповеданија, које су хотели силом увести у унију“ (7.234).

Док су ранији одласци (у Русију) по правилу били самачки (једино се зна да је Игњатије Кончаревић са собом повео жену),¹⁸ ови одласци према Босни, Срему, Банату и Пољској углавном су породични.¹⁹ У првој сеоби народ се скупио из двадесет и три (23) мјеста, а у другој из тридесет и девет (39) мјеста. Само је из осам (8) мјеста поновљено исељавање (Бенковца, Биовчина Села, Буковића, Голубића, Жегара, Ивошеваца, Кистања и Смоковића). Најбројнији одласци у Русију били су из Скрадина и Кистања по седмеро (7) људи, а из Бенковца су кренула њих петорица (5). У другој тури (1771–1774) било је мјеста гдје је исељено пола села, па и више, као на примјер из Жегара је отишло једанајест (11) фамилија, а из Буковића, Ервеника, Карина и Куле Атлагића по девет (9) породица итд.

Поданик Млетачке Републике у Далмацији, изгубивши статус ратника, био је немоћан да се одупре наметима и неправдама. Педесет година мировања довело је ратнике у положај да своју егзистенцију обезбјеђују обрађивањем земље, сточарством, трговином, поморством, ловом и риболовом. Због тога и није дошло до нових устанака и народних немира. На неправде и неиздрживо стање одговарало се исељавањем у друге земље.

У овом периоду дошла је до пуног изражаја и социјално-економска диференцијација. За ратне заслуге сердари и харамбаше добијали су већа имања и посебна признања. Временом су се та имања увећавала и у другој половини XVIII вијека потпуно се одвојила од народа.

Поред неуспјешног економског, Венеција није рјешила ни питање вјерске слободе њених православних поданика.

И поред свих искушења кроз која су Срби Далмације прошли, они су пад Млетачке републике (Кампоформијски мир 1797. године) дочекали ојачани. Бригом о школовању и слањем способних младића у велике културне центре Европе,

¹⁷ Поред многих тегоба Далмацију је 1771. године и суша захватила, те тако убрзала исељавање великог броја људи, те и сљедећих неколико година.

¹⁸ Кад се Лазар Вуиновић вратио по жену био је ухапшен и осуђен на тамницу десет (10) година (остављен је у казаматима скоро петнаест година – прим. аутора). Казну је издржавао у Венецији у злогласној *pozzi*, гдје је некад робовао његов земљак Петар Јагодић-Курица.

¹⁹ Република није била у стању рјешити економска питања својих поданика, али је зато покушала обуставити масовно исељавање Срба у турске, аустријске и руске предјеле, дајући им макар формално вјерску слободу.

они су користили плодове Вијека просвјешћености. Јављају се нови прегатоци за војевања у измјењеним, а нимало лакшим околностима: Доситеј Обрадовић, Никодим Милаш, Сава Бјелановић и Јован Рашковић.

Како нас историја учи, мјења се форма, а нажалост суштина – разлози – остају исти.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

1. АЛМАНАХ: *Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Загреб, 1971.
2. Бакотић, Лујо: *Срби у Далмацији од пада Млетачке Републике до уједињења*, Београд, 1938.
3. Вулетић, Витомир: *Руси и Срби у сусрету*, Нови Сад, 1995.
4. Гавриловић, Славко: *Срби у Хабзбуршкој монархији (1792–1849)*, Нови Сад, 1994.
5. Десница, Бошко: *Историја котарских ускока*, свеска II, Београд, 1950.
6. Жежељ, Мирко: *Мост уздисаја*, Загреб, 1980.
7. Зелић, Герасим: *Житије I–III*, 1897–1900.
8. Јачов, Марко: *Венеција и Срби у Далмацији у XVIII веку*, Шибеник, 1987.
9. Јачов, Марко: *Списи Конгрегације за пропаганду вере у Риму о Србима*, Београд, 1983.
10. Кашић, Душан: *Светли гробови православних Шибенчана*, Шибеник, 1975.
11. Костић, Мита: *Нова Србија и Славеносрбија*, Нови Сад, 2001.
12. Милаш, Никодим: *Православна Далмација*, Нови Сад, 1901.
13. Милаш, Никодим: *Списи о историји православне цркве у далматинско-истарском владичанству*, Задар, 1899.
14. Новак, Грга: *Прошлост Далмације II*, Загреб, 1945.
15. Грга, Новак: *Пољопривреда Далмације у другој половини XVIII столећа*, Старине ЈАЗУ, књига 50, Загреб, 1960.
16. Потемкин, В. П.: *Историја дипломатије, свеска прва*, Београд, 1945.
17. Петровић, Растислав: *Владика Данило и Владика Сава (1697–1781)*, Београд, 1997.
18. Петровић, Растислав: *Писма Симеона Кончаревића*, Зборник о Србима у Хрватској – 1, Београд, 1989.
19. Радонић, Јован: *Римска курија и југословенске земље XVI–XIX века*, Београд, 1950.
20. Станојевић, Григорије: *Јужнословенске земље у млетачко-турским ратовима XVI–XVIII века*, Београд, 1970.
21. Стрика, Бошко: *Далматински манастири*, Загреб, 1930.
22. Суботић, Никола: *Владика Симеон Кончаревић и његов Љетопис*, Магазин Сјеверне Далмације, Сплит, 1934.
23. Томић, Јован: *Насеље у Млетачкој Далмацији 1409–1797*, Ниш, 1915.

24. Форишковић, Александар: *Руске књиге Симеона Кончаревића*, Зборник Матице Српске, Нови Сад, 1975.
25. Фортис, Алберто: *Пут по Далмацији I–II*, Венеција, 1774.
26. Церовић, Љубивоје: *Срби у Украјини*, Нови Сад, 2002.

РЕЗИМЕ / SUMMARY

Аутор саопштења разматра узроке сеобе Срба из Далмације у Русију средином 18. века и улогу епископа Симеона Кончаревића у томе догађају. Због притиска млетачке власти далматински Срби су се почели окретати ка Русији, која је све јаче показивала интересовање за православни живаљ на територијама Турске, Млетачке Републике и Аустрије.

Тражећи излаз из тешке ситуације, српски свештеници и угледна свјетовна лица одржали су црквено-народни Сабор на Косову код Книна 1750. године. Са Сабора је упућено писмо патријарху Атанасију II Гавриловићу, с молбом да се Симеон Кончаревић хиротонише за епископа далматинског и бококоторског. То је учинио у Требињу, 15. септембра 1751. године.

Притужбе против Симеона Кончаревића пристизале су у млетачки Сенат са свих страна, а најчешће из Ватикана. Априла 1753. Кончаревић је напустио Далмацију. Склонио се у Попину (Аустрија) и ту започео активност на скупљању вјерника за сеобу у Русију. Одслуживши литургију на Илиндан, мала скупина је кренула у Русију и послије неколико мјесеци стигла у Кијев.

*

The author of this paper considers the reasons for the migration of Serbs from Dalmatia to Russia in the middle of the 18th century and the role of Bishop Simeon Koncarevic in that event. Due to the pressure of the Venetian reign, the Dalmatian Serbs began to turn towards Russia which showed a great interest in the orthodox population in the territory of Turkey, the Venetian Republic and Austria.

Looking for a way out of the difficult situation, the Serbian priests and respected secular people held a religious-national synod in Kosovo near Knin in 1750. From the synod they sent a letter to Bishop Anastasije II Gavrilovic with a petition to ordain Simeon Koncarevic as Bishop of Dalmatia and Boka-Kotorska. This was done in Trebinje on September 15, 1751.

Complaints against Simeon Koncarevic were coming to the Venetian Senate from all sides, but mostly from the Vatican. In April 1753 Koncarevic left Dalmatia. He was hid in Popin, Austria and there he began his activity of gathering believers for migration to Russia. After the liturgy service had been completed on St. Elias Day, the small assembly set off for Russia and after a few months arrived in Kiev.